

ilmi dergi
diyanet

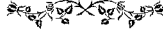
DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı

Üç Ayda Bir Yayınlanır

Cilt: 44 • Sayı: 4 • Ekim - Kasım - Aralık 2008

ŞÜKREDEN ZENGİN İLE SABREDEN FAKİRİN BİRBİRİNE OLAN ÜSTÜNLÜĞÜ

İmam BİRGİVİ (929-981/1523-1573)
Terc. Doç. Dr. Saffet SANCAKLI*

Özet:

XVI. asrın tanınmış âlimlerinden biri olan İmam Birgivi, fikirleri ve eserleriyle yaşadığı döneme damgasını vurduğu gibi, eserleri ile günümüze ışık tutmaktadır. Tercümesini yaptığımız bu risalede fakirlik ve zenginlik bağlamında günümüz toplumu açısından da fevkalade önemli bir takım görüşler ortaya koymaktadır. Birgivi makalesinde, fakirlik ve zenginliği karşılaştırarak fakirliğin üstün ve faziletli olamayacağını ispatlamaktadır. İslam toplumunun kalkınması ve ilerlemesi açısından da öneme haiz olan Birgivi'nin bu görüşlerinin bilinmesi ve tartışılması ilim camiası için yararlı olacağını düşünüyoruz.

Anahtar Kelimeler: Fakirlik, Zenginlik, Birgivi

A Comparison Between Patient Poor and Thankful Rich

Abstract:

One of the well-known scholars of XVI. century, Imam Birgivi won recognition for his views and works which shed light on today's events as well. In this treatise which we have translated to Turkish, he

* *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*
Bu risalenin tercümesini baştan sona Arapçastıyla karşılaştırarak okuyup kontrol eden fakültemiz öğretim elemanlarından Dr. Abdurrahman Ateş beye teşekkürlerimi arz ederim.

put forward very important approaches for nowadays also in the context of poverty and richness. He made a comparison between poverty and richness and proved that the first can not be more virtuous than the latter. We believe that it would be useful for the academical world to know Birgivi's views which may be considered important as regards economical development and progress of the community.

Key words: Richness, Poverty, Birgivi

Giriş

Asıl ismi Muhammed b. Pîr Ali olan İmam Birgivî, Osmanlı devletinin en güçlü, en parlak, ilim, kültür ve sanatta zirveye çıktığı ve sınırlarının en geniş olduğu dönemde XVI. asırda yaşamış seçkin âlimlerimizden birisidir. Kendisini çok iyi bir şekilde yetiştirmiş olan Birgivî, bilahare medreselerde müderris olarak görev yapmış, camilerde halkı irşat maksadıyla vaazlarda bulunmuş ve değişik sahalarda irili ufaklı 40'dan fazla kitap telif etmiştir. Bu eserlerini Arapça ve Türkçe dillerinde kaleme almıştır. Ancak veba hastalığına yakalanarak erken dönemlerde 52 yaşında vefat ettiğini düşünecek olursak velud bir âlim olduğunu söyleyebiliriz. Eserleri belli bir sahaya ait olmayıp tefsir, fıkıh, hadis, kelim, tasavvuf, sarf ve nahiv gibi İslami ilimlerin her sahasında eser verdiği görülmektedir. Tarikat-ı Muhammediye ve Vasiyetnâme gibi eserleri hala günümüzde okunmaktadır. Sarf ve nahiv sahasında kaleme aldığı Avâmil ve İzhar isimli eserlerinden de hala istifade edilmektedir. Para vakıfları konusunda da dikkat çekici görüşlere sahiptir. Bu konuda da bir risale yazmıştır. Yaşadığı dönemde yaygın hale geldiğine inandığı kabirler üzerine türbe yapılması, buralarda mum yakılması, ücret karşılığında Kur'ân okunması gibi bid'at ve hurafelerle canhıraş bir şekilde korkusuzca ve tavizsiz mücadele etmesi onun dikkat çekici özelliklerindedir. Tenkitçi ve sorgulayıcı bir zihniyete sahip olduğu için yaşadığı devirde gözlemediği ve tesbit ettiği yanlışlıklara karşı kim olursa olsun mücadele etmekten çekinmemiştir. Özellikle bid'at ve hurafelerle mücadelede sıfır müsamahalıdır. Dolayısıyla o, eserlerinde ve konuşmalarında bir yandan doğruları ve gerçekleri anlatmış, diğer yandan da yapılan yanlışlara karşı sessiz kalmayarak tenkitlerde bulunmuştur. M. Ali Aynî, Türk Ahlâkçıları isimli eserinde onun dinî ve

ahlakî yönünü şöyle tavsif eder: “Ahlakçılarımız içinde Birgivî derecesinde mümtaz bir simaya nâdir tesadüf olunur. Çünkü onun dini bilgisi ve bıraktığı eserleri ne kadar yüksek ise meslek ve meşrebi de o nisbette pâk, nezih ve metin idi.”¹ Amelde Hanefî, itikatta Mâtürîdî mezhebine mensup olan Birgivî, Bayramiye tarikatı şeyhlerinden Abdullah Karamani’ye (ö. 972/1565) intisap etmiştir.²

“Hadislerde Fakirlik ve Zenginlik Problemi” isimli çalışmamızı yaparken üstünlük açısından fakirlik ve zenginlik değerlendirilmelerinde Birgivî’nin görüşlerinin olduğunu ve bu konuda bir risalesinin var olduğunu tesbit ettik. Birgivî’ye ait olan “el-Mufâdele Beyne’l-Ganiyyi’ş-Şâkir ve’l-Fakiri’s-Sâbir”, ismiyle anılan bu risalede onun konuyla ilgili dikkat çekici görüşlerine rastladık. Muhammed Ramazan Yusuf tarafından tahkik edilen risale, Dâru İbn Hazm yayınevi tarafından da 1994 yılında Beyrut’ta basılmıştır. Birgivî, burada pek çok âlim gibi fakirliğin üstünlüğünü savunmamakta, aksine mal-mülk sahibi olmanın faziletinden/üstünlülüğünden, fakirliğin ise sıkıntılarından/zorluklarından bahsetmekte ve bu görüşlerini deliller müvacehesinde ispatlamaya çalışmaktadır. Tarihi süreç içerisinde alimler arasında fakirlik ve zenginliğin üstünlüğü konusunda tartışmalar cereyan etmiş ve bu konuda pek çok âlim görüş beyan etmiştir. Birgivî’nin risalesi her ne kadar küçük olsa da içindeki görüşlerin dikkat çekici olduğunu düşünerek bu risalenin tercüme edilmesinin yararlı olacağı kanaatindeyim. Bu sayede ilim dünyası hem bu risaleyi yakından tanıma imkanına sahip olacak, hem de konuyla ilgili Birgivî’nin görüşlerinden haberdar olmuş olacaktır. Tercüme esnasında verilen dipnotlar tarafımıza ait olup zaman zaman bazı açıklayıcı bilgiler de ilave ettik.

A- MALIN KORUNMASI VE ÇOĞALTILMASININ GEREKLİLİĞİ

Allah Teâlâ borcun yazılması, şahitlerle tescil edilmesi ve gerektiğinde rehin alınmasını emrettiğine göre, bu durum, malın korunması ve çoğaltılmasının gerekliliğini gösteren kesin bir delil olup, aynı zamanda cahil sülûflerin ve bunu göz ardı

1 Mehmet Ali Aynî, *Türk Ahlakçıları*, İst., 1939, I, 105.

2 Birgivî hakkında geniş bilgi için şu çalışmalara bakılabilir: Ahmet Turan Arslan, *İmam Birgivî ve Arapça Tedrisâtındaki Yeri* (doktora tezi, 1981); Emrullah Yüksel, “*Birgivî*”, *DİA*, İst., 1992, VI, 191-194, “*Mehmet Birgivî*”, A.Ü.İ.F.D., sayı: 2, 1977, Ankara, *Les Ides Religieuses et Politiques de Mehmed al-Bilkewî*, Paris, 1972 (Basılmamış Fransızca doktora tezi); Kasım Kufralı, “*Birgivî*”, *İ.A.*, İst., 1970, II, 634-635; *İmam Birgivî Sempozyumu*, yayına haz. Mehmet Şeker, DVY., Ankara, 1994; Huriye Martı, *Bilgili Mehmet Efendinin Hadisçiliği* (doktora tezi), S.Ü.S.B.E., Konya, 2005; Sadık Cihan, “*Muhammed b. Pir Ali Birgivî ve Risâle fi Usûli’l-Hadisîn Tercümesi*”, 19 Mayıs Ü.İ.F.D., sayı: 2, Samsun, 1987.

ederek onları takip edenlerin aleyhinde de bir delildir. Onlar, mallarının tamamını elden çıkarırlar, kendileri ve aileleri için kifâyet (yetecek) miktarı dahi kendilerine bırakmazlar. Sonra da çoluk-çocuğu muhtaç duruma düştüğünde din kardeşlerinden, dostlarından veya dünya ehlinden ve zalimlerden ihtiyaçlarını karşılamalarını isteme gibi bir minnete (zillete) maruz kalırlar. Halbuki bu, zemmedilmiş ve nehyedilmiştir. İbnü'l-Cevzî şöyle demiştir: “Bilgisi az olan zahitlerin bunu bu şekilde yapmalarına şaşırıyorum, ancak akıllı ve âlim olan bazı zevât, akıl ve dine aykırı olmakla birlikte bu tür şeylerin yapılmasını nasıl teşvik ediyor ve bunun bu şekilde olmasını nasıl emrediyor buna şaşırıyorum.” Hâris el-Muhâsibî de bu konuda pek çok görüş beyan etmiştir.³ Gazali ise onu desteklemiştir.⁴ Hâris el-Muhâsibî’yi, Gazâlî’ye nisbetle daha mazur görebiliriz. Çünkü Gazâlî, daha bilgili bir kişidir. Ancak o da tasavvufa intisap etmesi sebebiyle bazı şeyler söylemek durumunda kalmıştır.

Hâris el-Muhâsibî şöyle demiştir: “Bana gelen bilgiye göre Abdurrahman b. Avf vefat ettiğinde sahabeden bazıları onun geride bıraktığı mallar konusunda korkuyoruz” dediler. Ka’b el-Ahbâr da şöyle demiştir: “Subhânallah! Abdurrahman hakkında niye korkuyorsunuz ki, o güzel kazandı, güzel infak etti ve geride güzel şeyler bıraktı.” Bu durum, Ebu Zerr’e (r.a.) ulaştığında o, kızgın bir şekilde aceleyle Ka’b’ı bulmak ister. Ka’b’a, Ebu Zerr’in kendisini aradığı söylenince Ka’b, korkarak Osman’ın (r.a.) huzuruna çıkar, durumu kendisine haber verir ve ondan yardım ister. Ebu Zerr, Ka’b’ın izini takip ederek peşinden Osman’ın yanına varır. Ka’b onu görünce ayağa kalkar ve korktuğu için Osman’ın arka tarafına oturur. Daha sonra Ebu Zerr (r.a.), Ka’b’a dönerek şöyle der: Ey Yahudi çocuğu! Abdurrahman’ın geride bıraktıkları konusunda bir sakıncanın olmadığını söylüyorsun, halbuki Allah Rasulü bir gün şöyle buyurmuştur: “Dünyada malı çok olanlar âhirette sevabı az olanlardır. Ancak şunu şunu yapanlar (o malın hakkını verenler) müstesna”⁵ Haris el-Muhasibi, devamla şu rivayeti de nakleder: “Abdurrahman faziletine rağmen kıyamet gününde iffetli yaşamak için helalinden kazandıklarından ve yaptığı güzel

3 Muhasibî (ö. 243/857) konuyla ilgili görüşlerini daha çok *er-Riâye* isimli eserinde zikretmiştir.

4 Gazali’nin (ö. 505/1111), bu tür görüşlerinin *İhyâu Ulûmî’-d-Dîn* ve *Kimyâ-yı Saâdet*, adlı eserlerinde geçtiğini görmekteyiz.

5 Bk. Buhârî, Rikâk, 13, Eymân, 3; Müslim, Zekât, 33; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 309.

6 Bu rivayetin uydurma olduğu belirtilmiştir. Bk. İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzûât*, Dâru'l-Fikr, 1983, II, 13.

amellerden dolayı hesap vermek için durdurulacak ve fakirlerle birlikte cennete gitmekten alıkonacaktır. Fakirlerin ardından yüz üstü sürünecektir.”⁶ Gazâlî de Muhâsibî'nin yolundan giderek ve bu tür şeyler naklederek onu desteklemektedir. Örneğin o, kendisine mal verilip, daha sonra zekatı vermeyen Sa'lebe hadisini de⁷ kendisine delil olarak getirir. Gazâlî şöyle der: “Enbiyânın ve evliyânın hallerini ve görüşlerini dikkate alan bir kişi, mal ve mülkten yoksun olmasının (yani fakir olması), hayır yollarında sarf edilmiş olsa bile mal sahibi olmaktan (yani zenginlikten) daha efdal olduğunda şüphe etmez. Çünkü malın en azı ile uğraşmak bile insanı Allah'ı anmaktan alıkoyar. Müridin ihtiyacı (zorunlu ihtiyacı) dışında mal ve mülkten tamamen vaz geçmesi gerekir. Hatta o, kalbinin meyledeceği bir dirhem bile yanında bırakmamalıdır. Çünkü bu, onu Allah'tan alıkoyar (uzaklaştırır).” İbnü'l-Cevzî şöyle der: “Bütün bu görüşler dine ve akla aykırı olup, maldan kastedilenin yanlış anlaşılmasının bir sonucudur. Çünkü Allah, mala değer vermiş, onu yüceltmiş ve onun korunmasını emretmiştir. Dolayısıyla malı insanın sorumluluğuna vermiştir. Neticede değerli olan insanın sorumluluğuna verdiği şey de değerlidir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

“Allah'ın sizi koruyucu kılmış olduğu mallarınızı, beyinsizlere vermeyin.”⁸

Yine Allah Teâlâ, reşit olmayana malın verilmesini yasaklamıştır: “Onlarda olgunlaşma görürseniz mallarını kendilerine verin.”⁹

Hz. Peygamber de (s.a.s.) malın heder edilmesini nehyetmiştir. Hz. Peygamber Sa'd b. Ebi Vakkas'a (r.a.) şöyle demiştir. “...vârisleri zengin bırakman, onları muhtaç ve insanlara el açar bırakmandan daha iyidir.”¹⁰

Yine Hz. Peygamber “Ebu Bekir'in malı kadar bana faydası olan başka bir mal yoktur.”¹¹ buyurmuştur.

Amr b. el-Âs'a da (r.a.) şöyle demiştir: “İyi bir mal, iyi bir insan için ne kadar güzeldir.”¹²

7 Sa'lebe hadisinin sağlam olmadığı yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Konu ile ilgili geniş bilgi için bk. Mahmud el-Hameş, *Sa'lebe b. Hâtib es-Sahâbi el-Müfterâ Aleyh*, tahkik: Abbad Mahmud el-Hımş, 3. bsk., Riyad, 1986.

8 Nisâ, 4/5.

9 Nisâ, 4/6.

10 Buhârî, Cenâiz, 37, Vesâyâ, 2, Nefâkât, 1; Müslim, Vesâyâ, 5, 8

11 İbn Mâce, Mukaddime, 11; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 253, 366.

12 Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, Beyrut, 1996, sh. 97.

Enes b. Malik (r.a.) için duâ etmiş ve duâsının sonunda “Allahım onun malını ve evladını çoğalt.” demiştir.¹³

Ka'b b. Malik (r.a.) Peygambere şöyle demiştir: “Ey Allah’ın Rasulü, ben tevbe ederek malımdan vaz geçip onun (tamamını) Allah ve Rasûlünün yoluna tasadduk ediyorum.” Peygamber de ona “Malının bir kısmını tut, bu senin için daha hayırlıdır.” cevabını vermiştir.¹⁴

İbnü'l-Cevzî, bütün bu nakledilen hadislerin Sıhâh denilen hadis kitaplarında nakledildiğini ve aynı zamanda bu hadislerin sûffilerin, çok malın Allah ile kul arasında bir perde ve azaba neden olduğu, tevekkülle bağdaşmadığı gibi sahip oldukları görüşlere aykırı olduğunu söyler.¹⁵

Malın fitnesinden korkulması inkar edilemez bir gerçektir. Pek çok insan, bu yüzden maldan uzak durur, gurura sevk eder diye biriktirmekten çekinir, onun fitnesinden kalbinin uzak kalamayacağını düşünür, malla meşgul olan bir kalbin âhireti hatırlamasının da azalacağını düşünerek ondan uzak kalmaya çalışır. Bundan dolayı malın fitnesinden korkulmuştur. Malı kazanmaya/elde etmeye gelince, insanın ihtiyacı kadar helalinden mal kazanması elbette bir emirdir. Ancak malı helal yoldan kazanarak biriktirmeye ve çoğaltmağa gelince bu durumda kişinin maksadına/niyetine bakılır. Eğer kişinin mal kazanmaktan maksadı övünmek ve kibirlenmek/gururlanmak ise bu kötü bir amaçtır. Eğer mal biriktirmekten maksadı kendisi ve ailesinin iffetli yaşaması, hem kendi yaşadığı dönem, hem de ailesinin yaşadığı dönemin sıkıntılarına karşı bir güvende olmak, din kardeşlerine ve fakirlere maddi yardımda bulunmak, hayır işleri yapmak ise bu durumda maksadına göre kendisine sevap verilir. Bu tür iyi niyetlerle kişinin mal biriktirmesi, yapacağı pek çok ibâdet ve taatten daha efdaldir. Nitekim sahâbeden pek çok kişinin, mal biriktirme konusunda niyetleri sağlam ve maksatları güzeldi. Bu amaçla onlar, mal edinme ve malın çoğaltılması konusunda hırslı ve istekli idiler.

Hız. Peygamber, Zübeyr’e atının yayılacağı ve atının koşabileceği alanı iktâ olarak vermiştir. Hız. Peygamber, sonra kamçısını atarak “Kamçısının ulaştığı yere kadar ver (yani onun ihtiyacının olduğu yere kadar ver.)” demiştir.¹⁶

13 Müslim, Fedâilü's-Sahabe, 142.

14 Buhârî, Eymân, 24, Zekât, 18.

15 İbnü'l-Cevzî, bu konudaki görüşlerini daha çok *Telbisü İblîs* isimli eserinde zikretmektedir.

16 Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 156; Taberâni, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, thk., Hamdi Abdülmecid es-Silefi, XII, 363.

Sa'd b. Ubâde, "Ey Allahım rızkımı genişlet." diye duâ ederdi.

Kur'ân-ı Kerim'de Yusuf (a.s.)'ın kardeşlerinin şöyle dediği nakledilir: "Bir deve yükü artırmış oluruz."¹⁷

Şuayb (a.s.), Musa'ya (a.s.) şöyle dedi: "Bana sekiz yıl çalışmana karşılık bu iki kızımдан birini sana nikahlamak istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan o senden bir lütuf olur."¹⁸

Eyyub (a.s.), sağlığına kavuşunca kendisine altın yağdırdı. O da onları eteğine toplamaya ve biriktirmeye başladı. Bunun üzerine Allah Teâla, "Doymadın mı?" buyurdu. O da "Ya Rabbi ben senin lütfunla doyan bir fakirim." dedi.¹⁹

İşte bu mal arzusu ve isteği insan fitratında yerleşmiş ve var olan bir duygudur. Ancak Muhâsîbi'nin bu konudaki görüşü hatalı olup, bu durum, onun bu konuda bilgisinin azlığını göstermektedir. Böylece onun, Ka'b ve Ebu Zerr ile ilgili olarak naklettiği hadisin muhal olduğu da ortaya çıkmaktadır. Ve bu haber, cahillerin ortaya koymuş olduğu rivayetlerdendir. O, bağlı olduğu ekol sebebiyle bu rivayetin sahih olmadığını gizlemiştir. Maalesef senedi sabit olmadığı halde bu tür haberler nakledilmiştir. Sözü edilen hadisin senedinde İbn Lehîa isminde bir ravi bulunup, bu ravi hadisçiler tarafından ta'n edilmiş (olumsuz yönde tenkid edilmiş) bir kişidir. (Hadis tenkitçilerinden olan) Yahya, "Bu ravinin hadisiyle ihticac edilmez." demiştir. Tarihi bir gerçek olan husus Ebu Zerr'in (r.a.) vefat tarihi 25, Abdurrahman b. Avf'ın vefat tarihi ise h. 32'dir. Dolayısıyla Abdurrahman b. Avf, Ebu Zer'in vefatından sonra yedi sene daha yaşamıştır. Bu rivayetle ilgili anlatılanlar, bunun uydurma olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla sahabenin, "Abdurrahman b. Avf hakkında korkuyoruz" gibi bir söz söylemeleri mümkün değildir. Aynı zamanda helalinden kazanılan bir malın biriktirilmesinin mubahlığı konusunda kesinleşmiş bir icma da yok mudur? Mubah olan bir konuda niçin korkulsun? Din, önce bir şeye izin verip, daha sonra o şeyden dolayı kişiye ceza verir mi? Bu şekilde aykırı düşünelerde bilgi ve anlayış eksikliği söz konusudur. Diğer bir problem de Ebu Zerr'in Abdurrahman b. Avf'a karşı olmasıdır. Halbuki Abdurrahman b. Avf, mukayese edilmeyecek oranda Ebu Zerr'den daha üstün bir sahabidir. Ebu Zerr'in sadece Abdurrahman b. Avfla uğraşması, onun sahabenin yolundan gitmediğinin bir delilidir.

17 Yusuf, 12/65

18 Kasas, 28/27.

19 Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu'z-Zühd*, thk., Muhammed Celal Şeref, Dâru'n-Nahda el-Arabiyye, Beyrut, 1401, I, 111. Ayrıca bk. Buhari, *Gusül*, 20, *Enbiya*, 20, *Tevhid*, 35 *Nesâf*, *Gusül*, 7.

Diğer taraftan sahabeden Talha (r.a.), geride her bir yükte üç kantar altın olan 300 yük bırakmıştır. Zübeyr'in malı ise 150 bin idi.²⁰ İbn Mes'ud (r.a.) geride 90 bin bırakmıştır. Sahabenin çoğu, mal-mülk sahibi olmuşlar ve öldükten sonra da geride kalanlara bunları bırakmışlardır. Bu konuda bir birlerini kınamamışlardır.

“Abdurrahman b. Avf, kıyamet günü yüzü üstü sürünecektir.” sözüne gelince İslam'a giren ilk Müslümanlardan, cennetle müjdelenenlerden, Bedir savaşına katılanlardan ve Şura ehlinden olan birinin kıyamette yüz üstü sürüleneceği nasıl düşünülebilir? Sözü edilen bu rivayeti Ammâre b. Zâzân rivayet etmiştir. Buhari, “Bazen hadisi muzdarib olur.”, Ahmed b. Hanbel, “Enes'ten münker hadisler nakleder.”, Ebu Hatim er-Razi de “Onunla ihticac edilmez.”, Dârekutni de onun zayıf bir ravi olduğunu söylemişlerdir.

Gazali'nin yukarıda geçen “Helal malı terk etmek, onu biriktirmekten efdaldır.” sözü de doğru değildir. Çünkü âlimlerin görüşüne göre mal biriktirme konusunda kişinin maksadı iyi ise, bu daha efdaldır. Bunda ihtilaf yoktur. Said b. el-Müseyyeb şöyle diyordu: “Mal isteği olmayan kişide hayır yoktur. Çünkü kişi, onunla/malıyla dininin gereğini yerine getirir, onunla ırzını korur ve öldüğünde geride kalanlara miras bırakır.” Said b. el-Müseyyeb, geride kalanlara 400 dinar bırakmıştır. “Bu zamanda mal silahtır.” diyen Süfyan es-Sevrî de geride kalanlara 200 dinar bırakmıştır.²¹ Selef, mal-mülk sahibi olmayı sürekli övmüş, sıkıntılı anlar ve fakirlerle yardım etmek için mal biriktirmiştir. Ancak Seleften bazıları, kendilerini ibadete vererek ve zihinlerini meşgul etmemek için maldan kendilerini korumuşlardır. Dolayısıyla onlar aza kanaat etmişlerdir.

Birisi, “Malı azaltmak, Allah'a yakın olmada en uygun bir yoldur, mala düşkün olmak ise, günahın bir mertebesidir.” derse, ben de ona şunu derim: Malı koruma ve mal edinme uğruna savaşın mübah kılınması da, malın korunması ve çoğaltılmasının gerekliliğini gösteren delillerdendir. Nitekim Hz. Peygamber, “Malı için öldürülen şehittir.” buyurmuştur.²²

20 Burada zikredilen miktarın (dirhem mi, dinar mı) ne olduğu belirtilmemiştir.

21 Zengin sahabenin mal varlığı ile ilgili geniş bilgi için bk. Saffet Sancaklı, *Hadislerde Fakirlik ve Zenginlik Problemi*, Elif Yay., İst., 2004, sh., 286-294.

22 Buhâri, *Mezâlim*, 33.

B-ALLAH KATINDA MAL VE ZENGİNLİĞİN MUTEBER OLMASININ DELİLLERİ

Allah Teâlâ katında malın değerli oluşunun delilleri:

1- Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerim'de "Eğer hayır (mal) bırakıyorsa"²³ şeklinde buyurarak malı "hayır" olarak isimlendirmiştir.

2- Allah Teâlâ, habibine (Hz. Peygamber'e) "Seni fakir bulup zenginleştirmedim mi?"²⁴ diye hitap ederek ona lütufta bulunduğunu beyan etmiştir. Bazı müfessirler, bu âyetin açıklamasında bu zenginliğin Hz. Hatice'nin (r.a.) malıyla olduğunu ifade ederler.

3- Az dahi olsa malın israf edilmesi de yasaklanmıştır. Nitekim Allah Teâlâ "İsraf etmeyiniz, çünkü Allah müsrifleri sevmez." buyurmuştur.²⁵

4- Bizatihi mal zararlı olmuş olsaydı;

- Onun heder edilmesi yasaklanmamış olur, aksine zararlı hayvanlar ve pis şeyler gibi değerlendirilirdi.

- "Onlar, sarfettikleri zaman ne israf ederler ne de cimrilik, ikisi arasında orta bir yol tutarlar."²⁶ âyeti gereğince orta bir yol tutulması öngörülmezdi.

- Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'i "Büsbütün de elini açıp tutumsuz olma"²⁷ uyarısında bulunarak malın tamamını infaktan nehyetmezdi.

- "Kendilerine verdiğimiz rızıktan sarfederler."²⁸ âyetinde "bazı" anlamında kullanılan "min" edatı zikredilmezdi.

- "Hulasa" isimli eserde²⁹ ve benzerlerinde belirtildiği gibi bir dirhem in çalınması nedeniyle bedeni ibadetlerin özü durumunda olan farz namazın bozulması caiz olmazdı.

- Bir aylık, bazı alimlere göre bir senelik azığın biriktirilmesi, nisap miktarına ulaşmış olsa bile zekat almaya mâni havâic-i asliyeden sayılmazdı. Aksine böyle bir mal, aç kalma durumunda doymaksızın ve biriktirmeksizin zaruret miktarınca yenilmesi caiz olan ölü eti gibi olurdu.

23 Bakara, 2/180.

24 Duhâ, 93/8.

25 A'raf, 7/31.

26 Furkan, 25/67.

27 İsrâ, 17, 29.

28 Enfal, 8/3.

29 Hulâsa isimli bu eserin Hanefî ulemasından XIV. asırda yaşamış olan Semerkânî'ye ait olduğu kanaatindeyiz. Bk. Ahmet Özel, *Hanefî Fıkah Âlimleri*, T.D.V. Y., İst., 1990, sh., 76.

- Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'de "Allah'a borç verenler."³⁰ sözüyle borç verilmesini istemezdi.

- Allah Teâlâ, sadakaya karşılık sevap vermezdi. Aksine domuz ve leş gibi malın tasadduk edilmesinin de caiz olmaması gerekirdi.

- Allah'ın kendisine mal verdiği ve bu malın hak yolda harcanması konusunda kendisine yetki verdiği kimseye hased edilmesi de caiz olmazdı. Nitekim, İbn Mes'ud tarikiyle Buhârî ve Müslim'in rivayet ettiği hadiste Hz. Peygamber, şöyle buyurmuştur: "Hased ancak iki şeyde caizdir. Allah kendisine mal verip de, o malı hak uğrunda sarf etmeye muvaffak kıldığı kimse ile Allah kendisine hikmet verip de onunla amel eden ve onu başkalarına öğreten kimsedir."³¹ Bir rivayette de "Kur'an bilgisi verdiği kişi, gece-gündüz onunla amel eder."³² şeklindedir. Bu rivayette mal ile hikmetin veya Kur'an'ın bir arada zikredilmesini bir düşün! Her iki hususta haset etmek istisna edilmiştir.

- Malının hakkını gözeten mal sahibi en yüce bir konumda olmazdı. Nitekim Tirmizi, Ebu Kebeşe el-Enmârî'nin, Hz. Peygamber'den işittiği uzun bir hadiste şu ifadeleri nakleder: "Dünya ancak dört kişindir; Allah'ın mal ve ilim verdiği, bu nimet içinde Rabbini seven ve sayan, bununla akrabasına sıla-i rahimde bulunan, Allah'ın bu nimette olan hakkını da tanyan kul. İşte bu kul Allah katında en üstün derecelerde dir."³³

- Allah Rasûlü, kazancı, en hayırlı, en güzel, en üstün olarak övmezdi. Bu kazancın sahibini de Allah'ın sevgilisi yapacağı, bağışlanacağı, Allah yolunda olduğu ve kıyamet gününde sıddıklar ve şehitlerle haşredileceği şeklinde övmezdi.³⁴ Hatta Hz. Peygamber, başka bir amelin bağışlayamayacağı günahları, mal kazanma uğruna çekilen sıkıntıların bu günahları bağışlamaya vesile olduğunu beyan etmiştir.³⁵

30 Hadid, 57/18.

31 Buhârî, İlim, 15; Müslim, Salâtü'l-Misâfirîn, 268.

32 Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, B. 20; Müslim, 266.

33 Tirmizi, hadis için hasen-sahih demiştir. Tirmizi, Zühd, 13.

34 Tirmizi, Buyû, 4; İbn Mace, Ticârât, 1.

35 Hadisin değişik bir varyantı da şöyledir: "Günahlardan öyleleri vardır ki, ne namaz, ne oruç, ne hac ve ne de umre onlara kefarettir. Bunları ancak geçim yolunda çekilen sıkıntı affettirir." Suyûtî, Câmîu's-Sağîr, terc. heyet, Yeni Asya Neşr., 2002, II, 644.

- Fakihler mal kazanmak için çalışmanın farz olduğu konusunda icmâ etmezlerdi. “Hulasa” isimli eserde yazar şöyle demiştir: Herkes için elde edilmesi zorunlu olan miktar yani, kişinin belini doğrultacağı kadarı kazanması bir farzdır. Aynı şekilde çoluk-çocuğu varsa onlara yetecek kadarını kazanması da farzdır. Yine geçim sıkıntısı çeken anne-babası varsa onlar için de yetecek kadarını kazanması da farzdır. Kendisi ve ailesine yetecek kadarından fazlası ise, övünme ve gösteriş olmaması şartıyla mübahtır.

5- “Allah, mü’minlerin canlarını ve mallarını cennete karşılık satın almıştır.”³⁶ âyeti de belirtilen bu hususlara işaret eden kesin delillerdendir. Allah’ın, mallarımızı nasıl satın aldığını ve O’na yakın olmak üzere karşılığında cenneti nasıl verdiğini bir düşün! Aslında bu, malın son derece yüceltilmesidir. Çünkü alış-veriştin maksat cennet karşılığında malın alınmasıdır. Şayet Allah, “Cennetini canlarınız ve mallarınıza karşılık sattı.” dese ydi o zaman malın bu yüceliğine işaret etmemiş/edilmemiş olurdu.

6- İslâm’ın rükûnlarından olan zekat ve hac ile dinin zirvesi konumunda olan cihadın, mal olmaksızın yerine getirilemeyeceği hususu da, Allah katında mal ve zenginliğin muteber olmasına işaret eden kesin delillerdendir.

C- ŞÜKREDEN ZENGİNİN SABREDEN FAKİRDEN ÜSTÜN OLMASI

Sabreden fakir ile şükreden zenginden, hangisinin daha üstün olduğu konusundaki var olan ihtilaf âlimler arasında meşhur olup, çok eskiye dayanan bir ihtilafıdır. Âlimler bu hususta iki gruba ayrılmışlar, her iki taraf kendi delillerini ortaya koyarak kendi görüşlerini müdafaa etmişlerdir. Benim kanaatime göre, kuvvetli olan görüş ikinci görüştür, yani şükreden zenginin daha üstün olduğudur. Çünkü başkasına fayda veren ibadet (zekat gibi) sadece kendisine fayda veren ibadetten (namaz gibi) daha üstündür. Bunda herkes müttefiktir. İşte bu da, mal cihetiyle ancak zenginlikle mümkündür. Bu görüşün, dünyanın zemmi konusundaki şu hadislerle çeliştiğini söyleyebilirsin. Nitekim Tirmizi ve İbn Mace’nin Sehl b. Sa’d (r.a.)’dan rivayet ettiğine göre Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: “Şayet dünyanın Allah katında bir sivrisineğin kanadı kadar değeri olsaydı, kafire bir yudum su vermezdi.”³⁷ Ebu Hureyre Allah Rasulünün şöyle dediğini nakleder: “Dünya ve içindekiler, melundur (değersizdir). Ancak Allah’ın anılması, O’na dost olanlar, âlim ve öğrenenler müstesna.”³⁸ Tirmizi,

36 Tevbe, 9/111.

37 Tirmizi, Zühd, 14; İbn Mace, Zühd, 3.

38 Tirmizi, Zühd, 14; İbn Mace, Zühd, 3.

birinci hadisi sahih, ikincisini ise hasen olarak değerlendirmiştir. Gerçekten de dünyanın zemmi ile ilgili pek çok âyet, hadis ve haber vardır. Bunlar (yukarıdaki görüş ile) nasıl uzlaştırılabilir denirse? Ben de şöyle derim: Bu âyet ve hadislerle, zenginliğin daha üstün olduğu görüşü şöyle uzlaştırılabilir. Bir şeyi tek bir açıdan ele alıp övme veya yerme konusundaki çelişki, Allah ve Rasulünden sadır olmaz. Ancak farklı açılardan övme ve yerme olduğu zaman bu caizdir, hatta olması gereken bir gerçektir. Dünyanın medhi veya zemmi de böyledir.

Dünyanın medhedilmesi; insana âhireti kazandıran bir yer, insanı âhirete yaklaştıran bir sebep olması yönüyledir. Allah'a yaklaşma vesilesi, Allah'ın rızasını ve cennetini kazanma vasıtası olan beden için bir güçtür ve destektir. Çünkü dünya âhiretin tarlasıdır, ancak onunla Allah'ın rızasına nail olunur. Dünya sayesinde kişinin geçimi ve ihtiyaçları karşılanır. İki dünya saadeti oradadır. Ruhun ve kalbin saadeti de orada elde edilir. Bütün bunlar, düşünen kimseye gizli kalmayacak kadar açıktır.

Dünyanın zemm edilmesi ise; aldatıcı, helak edici olması, insanı Allah'ın zikrinde, Allah'ı hatırlamaktan uzaklaştırıp gaflete düşürmesi, ölümden, âhiretten alıkoyması sebebiyledir. Yine dünyanın yerilmesi, dünyanın sevilmesi ve ahirete tercih edilmesi, kalplerin dünyaya meyletmesi, kendisiyle çok meşgul olunması sebebiyle ibadet için boş (uygun) zaman bulunamaması, mal toplama ve artırma konusundaki hırs, yüksek binalarla şatafatlı elbiselerle, nefis yemeklerle, hizmetçi ve uşakların çokluğu ile at, katır ve benzerlerine sahip olmanın verdiği zevklerin, cemaat ile namaz ve diğer hayırlara engel olması nedeniyledir. Nitekim bunların hepsi, dünya ile ilgilenenlerin çoğunda görülmektedir. Bu anlatılanlar oldukça yaygındır, bundan dolayı da dünya çokça yerilmiştir. Hakikatte yerme, dünyanın zararlı olan özelliklerine yöneliktir. Bunlar da; alıkoyma, yoldan çıkarma ve unutturmaktır. Bundan dolayı Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Ey inananlar! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın, böyle olanlar hüsrana uğrayanlardır.”³⁹ Allah, burada sizin mallarınız ve çocuklarınız olmasın dememiştir. Allah bir topluluğu da şöyle övmüştür: “Allah'ın, yüksek tutulmasına ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde, insanlar sabah akşam O'nu tesbih ederler. Bunları ne ticaret ve ne de alışveriş Allah'ı anmaktan, zekat vermektan alıkoyar. Bunlar, gönüllerin ve gözlerin döneceği gündün korkarlar. Allah, onları işlediklerinin en güzeliyle mükafaalandırır ve lütfundan onlara fazlasıyla verir. Allah dilediğini hesapsız şekilde rızıklandırır.”⁴⁰ Allah burada da o müminler hakkında onlar ticaret ve alışveriş yapmazlar deme-

39 Münafikun, 63/9.

40 Nûr, 24/36-38.

miştir. Dünyanın zemmi çoğu zaman dünya tabiriyle birlikte kullanılmıştır. Bu, zararlı sıfat (özellik), parmağı çepeçevre saran yüzük gibi algılanmasıyla meşhurdur. Adeta dünya kelimesi, bütün bu kötü şeylerin ve özelliklerin konusu olmuştur. Şöyle ki, sanki o bir leş, lanetli (değersiz) ve Allah katında bir sineğin kanadı kadar değerinin olmadığı bir yerdir, dolayısıyla kendisinde de bir hayır yoktur. Dünya, zannı galibe göre zehiri olan ve kendisinde gizli ilacı bulunan (panzehiri olan) bir yılan gibidir. Şöyle ki, yılandan “tıryak” ve zehiri etkisiz hale getirme ve bazı hastalıklara şifa verme konusunda, kesinlikle başkalarıyla mukayese edilmeyecek eşsiz “faruk” diye isimlendirilen (panzehirinden) bir macun elde edilir. Dolayısıyla yılanın zehirinden sakınabilen ve onun “tıryak” (ilacını) alan bir kimse ondan zarar görmez, aksine büyük bir fayda elde eder. Ancak bu iş (durum) tıp ilminde uzmanlık ve bu işin uygulamasında tecrübe ile yapılabilir. Bu ise oldukça zordur. İnsanların çoğu, söz konusu edilen uzmanlık ve tecrübe yoksunluğu nedeniyle yılandan zarar görür. Mal da (zenginlik de) böyledir. Ancak ilim ve kavrayışı olan bir kişi, Allah’ın kendisini muvaffak kılmasıyla dünyadan faydalanır. Netice itibarıyla başarı Allah’tandır ve tevekkül de O’nadır.

Buna göre kendisini (Allah yolundan) alıkoymayan ve yoldan çıkarmayan mala sahip bir zengin için iki ihtimal söz konusudur. Birinci ihtimal: Malı kendisi için bir zaruret gibi olmasıdır ki, ihtiyacını giderme dışında ona başvurmaz, onsu da kalmaz. Zengin de böyledir. O, yiyecek, giyecek, mesken ve diğer ihtiyaçları olan mala ancak zaruret miktarınca ve sünnet çerçevesinde sahip olur. Kalpte ona karşı bir sevgi beslemez ve meyli de olmaz. İhtiyaç sahibi muttaki birini bulduğunda Hz. Peygamber’in “Senin malını muttakiden başkası yemesin”⁴¹ sözü gereğince ona verir. Bununla birlikte zor zamanlar için bir miktar mal biriktirmesinin, kendisine herhangi bir zararı yoktur. Nitekim Süfyan es-Sevri, Dâvud et-Tâî ve selef-i sâlihinden diğerleri böyle yapmıştır. Söz konusu ettiğimiz bu tür zengin, şüphesiz sabreden fakirden daha üstündür. Çünkü o, fakirin yaptığına ilaveten sürekli mali ibadetler yapar, (aynı zamanda) fakiri üstün kılan sabır konusunda da ona ortak olur. Zenginin sabrı, fakire nisbetle daha fazladır. Çünkü varlıkta gösterilen sabır, yoklukta gösterilen sabırdan daha çetin ve zordur. Konuyla ilgili olarak Abdullah b. Mubarek, kendisinin bulunduğu bir mecliste Ebu Hanife’yi zemm eden bir adama “Her şeyiyle dünya kendisine verildiği halde ondan yüz çeviren bir adamı mı zemm ediyorsun.” demiştir. Ebu Süleyman ed-Dârânî şöyle demiştir: “ Ömer b. Abdilaziz, Uveys el-Karamî’den daha zahittir. Çünkü o, bir şeye sahip olamadığı halde zahitlik yaptı,

41 Ebû Dâvud, Edeb, 16; Tirmizi, Zühd, 56.

Ömer b. Abdilaziz ise, tam anlamıyla her şeye imkan bulduğu (yani mala, mülke ve makama sahip olduğu) halde zahitlik yapmıştır. Dolayısıyla aralarında büyük bir fark vardır.” Ancak böyle bir zengin de nadir bulunur. İkinci ihtimal: Maldan faydalanma ve ondan zevk almak suretiyle zaruret miktarını ve sünnet çerçevesini aşmaktır. Bu durumla ilgili olarak geniş bir alan vardır. Bunun en aşağısı zengin olan kişinin son derece az ile yetinmesidir. Bunun en yükseği ise, istediği ve gücünün yettiği her şeyi elde etmesidir. Şüphesiz bu aşamanın, insanı bazı şeylerden çok az alıkoyar. Bu iki derece (hal) arasında birçok mertebe vardır. Böylece şükreden zenginle sabreden fakirin hangisinin daha üstün olduğunu öğrenmek istiyorsan bazı açıklamalar olmadan bunun bilinmesinin kolay olmayacağı ortadadır.

Aynı şekilde fakirin sabretmesinin iki yönü vardır. Bunun en aşağısı (en düşük derecesi) dili ve diğer organları, şikayetten muhafaza etmek, fakirlikten dolayı üzüntü ve sıkıntı duymakla birlikte fakirliği gündeme getirmekten, mal ve zenginlik istemekten ve her ikisinin sevgisini kalbe koymaktan korumaktır. Bunun en yükseği (en üstünü) ise, mal ve zenginliğin kalbe girmemesi şartıyla söz konusu edilen özellikleri korumaktır. Aksine kalbi, fakirlikten razı olur, fakirliği sever, onu büyük bir nimet olarak görür, fakirliği zenginliğe karşı öyle tercih eder ki, herhangi bir mal kendisine teklif edilse (bile) onu kabul etmez. Fakirin durumuyla ilgili bu iki aşama arasında da birçok mertebe söz konusudur. Bunu öğrendiğin zaman sabreden fakirin her bir derecesi zenginin ikinci durumundan daha üstün olduğunda şüphe yoktur. Zenginin en aşağı (en düşük) derecesine gelince (yani son derece az ile yetinme hali) zanni galibe göre onun bu hali, en aşağı mertebesinden orta mertebesine kadar sabreden fakirin durumundan daha üstündür. Fakirin en yüksek derecesine gelince bununla zenginin en yüksek derecesi arasında hangisinin daha üstün olduğu konusunda ihtilaf olduğu için tereddütlü olup, bu konuda kararsızım. Zenginin ikinci mertebesinin yani en yüksek ve en düşük derecesi arasındaki orta derecesine gelince, bu en yüksek dereceye daha yakındır veya en yüksek derece ile orta derece arasındadır. Ancak görüldüğü kadarıyla o, orta derece hükmündedir. Zenginin ikinci mertebesinin en düşük derecesine yakın olana gelince zahire göre fakirin en üstün mertebesine veya ikisi arasında olana yakın olan durumdaki zengin daha üstündür. Zengin en düşük dereceye yaklaştığı zaman da zahire göre fakir zenginden daha üstündür. Her şeyden öte şunu söyleyebiliriz ki, üstünlük azlık ve çokluğa göre, üstün olan ve kendisine üstün tutulan kimsedeki sabrın çoğalmasına ve azalmasına göre değişir. Bana göre bu böyledir. İşin en doğrusunu Allah bilir.